

TOMÁŠ LACHMAN / 13. 1. 2026

Psohlavci poprvé. Několik poznámek k produkční historii a recepci Innemannovy filmové adaptace

„Velké jsou možnosti, jež dává Jirásek filmu“.[1] Tento výrok muzikologa, literárního historika a stranického funkcionáře Zdeňka Nejedlého (1878–1962) poměrně přesně ilustruje fakt, že od počátku české kinematografie v roce 1898 do konce její zestátněné éry v raných devadesátých letech dvacátého století bylo podle literárních předloh Aloise Jiráska (1851–1930) natočeno 11 celovečerních hraných filmů.[2] Opakovaných adaptací se ale dočkaly jen *Lucerna* (1925 a 1938, vždy v režii Karla Lamače) a ***Psohlavci*** (1931, režie **Svatopluk Innemann**; 1954, režie Martin Frič). Je celkem nesporné, že román o selské rebelii – který byl rovněž zpracován do operní (1897) i činoherní podoby (1920)[3] – nabízel velký filmařský potenciál. Obě filmové adaptace od sebe dělí bezmála čtvrtstoletí, spojují je ale drobná výročí. Od premiéry Innemannovy verze brzy uplyne devadesát pět let, Fričův snímek se v březnu 2025 přehoupí přes sedmdesátku. Tentokrát ponecháme stranou obvyklé rozjímání nad mírou věrnosti filmové adaptace směrem k literární předloze, které bývá součástí obdobně koncipovaných textů. U obou filmových adaptací se prostřednictvím dvou kratších studií pokusíme odhalit a pojmenovat prvky, které mají povahu typických projevů dvou odlišných filmařských produkčních modelů a odlišných společensko-ekonomických období.

O „filmovosti“ *Psohlavců* byl přesvědčen i sám Alois Jirásek. Uprostřed práce na románu *Temno* v roce 1914 učinil Jirásek první pokus o sepsání filmového libreta – dost možná i ve snaze zabránit budoucím amatérským zpracováním. [4] Libreto, které

odhaluje překvapivý smysl třiašedesátiletého Jiráska pro filmové vidění děje a pochopení základních prvků filmařské práce, ale realizováno nebylo. Důvodů k tomu bylo vícero – jak události první světové války a s nimi spojená opatrnost při veřejné prezentaci Jiráskových děl, tak i omezené realizační a výrobní podmínky tehdejší filmové produkce. Případné odvážlivce nepochybně odrazovala i zjevná finanční náročnost celého projektu, nicméně i předcházející důvody zůstávaly v platnosti po celá dvacátá léta.

Kozina (Bedřich Karen) sděluje své matce (Leopolda Dostalová), že lípu nedokázal ubránit.

Konkrétní nápad na zfilmování *Psohlavců* údajně vznikl v tvůrčím štábu filmu **Plukovník Švec** (1930) během natáčení ve vídeňských filmových ateliérech v Schönbrunnu.[5] Při *Plukovníku Švecovi*, který se délkou, množstvím herců i četností nezvykle akčních bojových scén vymykal dosavadní tuzemské filmové produkci, si režisér Svatopluk Innemann společně se scenáristy **Josefem Neubergem** a **Václavem Wassermanem** ověřili, že adaptaci takovýchto náročných látek dokáží tvůrčím

způsobem zvládnout. Neméně důležitou podmínkou pro úspěšnou realizaci velkého filmového díla bylo i nalezení odpovídajícího finančního zajištění. Na tom se v případě *Plukovníka Švece* podílela pražská filmová společnost Oceanfilm ve spolupráci s uskupením několika další osob figurujícím pod názvem Skupina pro zfilmování a exploitaci dramatického díla J. J. Švec. Právo na zfilmování *Psohlavců* bylo dne 16. ledna 1931 postoupeno Dr. Jaromírem Jiráskem (syn Aloise Jiráska) panu Cyrilu M. Šimkovi, přednostovi Filmové Skupiny při Nezávislé jednotě čsl. Legionářů a Kruhu jejich přátel.[6] Třetí – rovněž důležitou – podmínkou byla prezentace filmového díla jako velkolepé a jedinečné události, o které je třeba diváckou veřejnost důkladně a pravidelně informovat již v procesu příprav a především během natáčení.

Řada zpráv dobového tisku, které přinášely reportáž z natáčení *Psohlavců*, se neobešla bez zmínky o existenci Jiráskovy vlastnoruční adaptace určené ke zfilmování. Pokud zprávy rovnou netvrdily, že se jedná o její realizaci, uváděly alespoň, že film z Jiráskovy adaptace „věrně vychází“. Po sedmnácti letech od jejího napsání už ale bylo vše jinak. Innemannovi *Psohlavci* vznikli jako film zvukový a celovečerní. A snímek rovněž odpovídá – více či méně – skutečnosti, že filmová řeč a inscenační možnosti prošly za bezmála dvě dekády značnou proměnou. Opomenout nelze ani možnost zachycení hudby na filmový pás a její kodifikaci pro ustálenou reprodukci během filmové projekce. Komparací dochovaných písemných pramenů[7] lze dojít k jednoznačnému závěru, že zprávy o adaptaci Jiráskovy filmové předlohy či o tom, že připravovaný film je „věrný jejímu duchu“, se neshodují s realitou. S největší pravděpodobností se jednalo o součást reklamní kampaně.

Reakce Kozinovy ženy (Marie Grossová) na zprávu o rozsudku trestu smrti

O průběhu natáčení *Psohlavců* vcelku pravidelně a detailně informovala zejména periodika *Filmový kurýr* a *Filmové listy*. *Filmový kurýr* byl ústředním orgánem Zemského svazu kinematografů v Čechách, tedy hlavním tištěným médiem tuzemských kinařů. *Filmové listy* měly na první stránce uvedeno, že se jedná o list Přátel českého filmu. Hloubka a obsah informací tedy měly charakter vyhovující konzumentům obou periodik. V rozsáhlé reportáži *Filmového kurýra* ze dne 29. května 1931[8] se tak čtenáři dozvěděli, že představitel Lomikara **Theodor Pištěk** je znamenitý kuchař, který v přestávkách natáčení zvládl připravovat domácí obědy pro filmový štáb. Pro účely natáčení byla v Draženově[9] obětována stopadesátiletá lípa, jejíž porážení vyšlo produkci na 1 000 korun. Exteriérové scény byly natáčeny za přítomnosti přímých potomků Jana Sladkého – Koziny.[10] V masových scénách z Kozinovy popravy účinkovalo 65 pražských herců, kteří během svatodušních svátků plně obsadili všechny domažlické hotely. Pro natáčení bylo využito i 200 dobrovolníků z řad místních obyvatel. Od 10. června 1931 se pak natáčení muselo přesunout z chodských exteriérů do ateliérů pražské společnosti A-B, které byly rezervovány do 1. srpna.

Film byl schválen Cenzurním sborem kinematografickým k veřejnému předvádění pro osoby starší 16 let a opatřen dovětkem kulturně-výchovný.[11] Premiéra filmu se uskutečnila 18. září 1931 v pražském kině Alfa, kde film zůstal na programu po čtyři týdny. Innemannovi *Psohlavci* patří k prvním deseti českým zvukovým filmům.[12] Na první pohled zarazí jejich nebývalá stopáž, která překračuje 100 minut. Jde ale o typický produkt doby vzniku, poznamenaný signifikantními projevy těchto počátků. Shodně bychom mohli hovořit o uhranutí možnostmi zvukového filmu, které však spočívalo hlavně v nepochopení vyjadřovacích prostředků nového média a z něj plynoucí inscenační bezradnosti. Ta se projevila zejména v pasážích disponujících již ze své povahy dramatickým anebo akčním nábojem. Reprezentativní příklady nezvládnutého dramatična představují rozhovor Koziny s jeho matkou (**Leopolda Dostalová**) po rvačce s panskými pacholkami o záchranu lípy, reakce Kozinovy manželky (**Marie Grossová**) na zprávu o rozsudku trestu smrti anebo Kozinovo loučení s rodinou ve vězení před popravou. Scény se vyznačují nevídanou doslovností, divadelní deklamací či exaltovaností projevu, který hraničí až s hysterií. Tyto projevy velmi přesně pojmenoval Quido E. Kujal:[13] „Není přece možné, aby figury díla mnohdy samy vysvětlovaly, oč se vlastně jedná.“[14] Neúprosný byl i Franta Kocourek:[15] „Uslyšíte tu všechno, co strašilo tak dlouho na našich jevištích jako tradice staré herecké školy.“[16] Inscenační bezradnost vystupuje nepokrytě na povrch rovněž v případě ozbrojené srážky rebelujících Chodů s vojskem, která je zcela stereotypně pojata jako jednostranné sestřelování živých terčů.

Kozinův duch si „do roka a do dne“ přichází pro Lomikara (Theodor Pištěk)

Podobně jako *Plukovník Švec* byli i *Psohlavci* mediálně prezentováni jako „národní film“. Tento pojem bychom mohli definovat jako filmovou adaptaci uměleckého díla, případně historické události, které byly pokládány za ikonické entity české národní kultury, případně za „nejcennější poklady české literatury a historie“.[17] Užití tohoto pojmu mělo rovněž za cíl zajistit filmu přízeň širší kritické obce a budoucí divácký zájem[18] bez ohledu na skutečné umělecké kvality díla. Tuto tezi potvrzuje i hodnocení prezentované na schůzi Filmové skupiny: „Se zadostiučením můžeme konstatovati, že film byl vesměs přijat příznivě u všech listů, s výjimkou těch, u nichž už to pouhé signum ‚národní velkofilm‘ vzbuzuje mráz v zádech, zděšení nad tím, že se zase někdo odvážil předložit veřejnosti to, co může povzbudit národní cítění a posílit národní myšlenku.“[19] Probíráme-li se dobovými ohlasy, které snímek vzbudil, lze souhlasit, že výše uvedené stanovisko ze schůze Filmové skupiny se víceméně shoduje se skutečností. Třebas i jindy poměrně britký Otakar Štorch-Marien[20] se v případě *Psohlavců* choval v revui *Studio* spíše zdrženlivě, jeho nejkritičtějším výrazem k pojetí Koziny bylo slovo „studený“.[21] V recenzi pro *Rozpravy Aventina* pak kladně hodnotil

práci s obrazovou kompozicí a hudební složku filmu.[22]

Nesmlouvavý postoj k filmu zaujala teoreticky fundovaná a levicově orientovaná část kritické obce. Jiří Lehovec[23] film nekompromisně odmítl s konstatováním „...že se domácímu filmu nedostává ideového podkladu, opravdového talentu i řemeslné snahy.“[24] Jan Kučera[25] v *Literárních novinách* snímek rozcupoval jako zcela neautentický, který pouze neustále něco špatně předstírá podle předem daného schématu.[26] Film se nicméně s větší či menší frekvencí promítal v síti tuzemských kin i v pozdějších letech, jeho veřejné předvádění bylo z pochopitelných důvodů zakázáno v roce 1940. Po květnu 1945 již film nebyl do oficiální distribuce znovu zařazen.

Poznámky:

[1] Zdeněk Nejedlý, Film a dílo Aloise Jiráska. *Var*, 1. 7. 1949, s. 331.

[2] Podrobně viz *Český hraný film 1898–1993*, sv. I–VI. Praha: Národní filmový archiv 1995–2010.

[3] První dramatizace pochází již ze sklonku devatenáctého století, nicméně Jirásek autorizoval až dramatizaci Antonína Fencla z roku 1920.

[4] K pokusům o filmová libreta *Psohlavců* v éře němé kinematografie detailně Ivan Klimeš, Jiráskovi Psohlavci a česká kinematografie v období němého filmu. In: Ivan Klimeš (ed.), *Filmový sborník historický I. Film a literatura*. Praha: Československý filmový ústav 1988, s. 33–72.

[5] Jak Bedřich Karen vytvořil Kozinu. *Filmový kurýr* 5, 18. 9. 1931, č. 38, s. 2.

[6] Národní filmový archiv (dále jen NFA), fond Prag-Film A. G. (A-B, akciové filmové továrny, a. s.), karta 39, inventární číslo 554.

[7] Jiráskova libreta k *Psohlavcům* jsou uložena v pozůstalosti Jaroslava Kvapila v Literárním archivu Památníku národního písemnictví a v pozůstalosti Václava Wassermana v NFA. Scénář k filmové adaptaci Svatopluka Innemanna viz Knihovna NFA, signatura S – 392.

[8] S filmaři na Chodsku. *Filmový kurýr* 5, 29. 5. 1931, č. 22, s. 2.

- [9] Filmování Psohlavců na místech chodské rebelie. *Národní politika* 49, 28. 5. 1931, č. 146, s. 4.
- [10] Přímí potomci Jana Sladkého – Koziny při filmování Psohlavců. *Národní politika* 49, 16. 4. 1931, č. 105, s. 4.
- [11] Národní archiv, f. Censurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, k. 66, č. j. 1301/31; *Věstník Ministerstva vnitra republiky československé* 13, 1931, č. 8, s. 250. Byl-li film uznán za kulturně-výchovný, nemuseli majitelé kin z jeho tržby odvádět tzv. zábavovou dávku.
- [12] Pro režiséra Svatopluka Innemanna (1896–1945) však byli *Psohlavci* již třetím zvukovým filmem – po snímcích *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka* (1930) a *Karel Havlíček Borovský* (1931).
- [13] Quido Emil Kujal (1894–1970) – filmový publicista, scenárista, dramatik, vydavatel Českého filmového zpravodaje.
- [14] Quido E. Kujal, O národním filmu Psohlavci. *Český filmový zpravodaj* 11, 12. 9. 1931, č. 30, s. 1.
- [15] František „Franta“ Kocourek (1901–1942) – novinář, rozhlasový reportér a spisovatel, autor mnoha filmových recenzí v *Lidových novinách* a *Přítomnosti*.
- [16] F. Kocourek, Innemannovi Psohlavci. *Lidové noviny* 39, 18. 9. 1931, č. 468, s. 12.
- [17] Quido E. Kujal, O národním filmu Psohlavci. *Český filmový zpravodaj* 11, 1931, č. 30, s. 1.
- [18] Kasovní úspěch filmu předpovídal Josef Trojan. jt., Psohlavci. *Právo lidu* 40, 20. 9. 1931, č. 220, s. 9.
- [19] NFA, f. Filmová skupina Praha, k. 1., inv. č. 9.
- [20] Otakar Štorch-Marien (1897–1974) – nakladatel, spisovatel, básník a publicista, majitel nakladatelství Aventinum, vydavatel revuí *Rozpravy Aventina*, *Musaion*, *Studio*.
- [21] O. Š. M., Psohlavci. *Studio* 3, 1932, č. 2, s. 51.

[22] O. Š. M., Psohlavci. *Rozpravy Aventina* 7, 1931–1932, 16. 9. 1931, č. 1, s. 7–8.

[23] Jiří Lehovec (1909–1995) – filmový publicista, fotograf, režisér, od roku 1965 pedagog Filmové a televizní fakulty Akademie múzických umění.

[24] jl.: Psohlavci. *Národní osvobození* 8, 20. 9. 1931, č. 258, s. 5.

[25] Jan Kučera (1908–1977) – filmový teoretik, novinář, publicista, střihač, režisér, po roce 1945 pedagog Filmové a televizní fakulty Akademie múzických umění.

[26] Jan Kučera, Psohlavci a český film. *Literární noviny* 5, 25. 9. 1931, č. 15, s. 3.